

8. Arbete, moderskap och sexualitet: socialdemokratisk riksdagsledamot 1925–1928

När *Dagens Nyheter* i april 1925 frågade kända stockholmare vad de gjorde om söndagarna svarade Nelly Thüring ”litet resignerat, att hon får tjänstgöra i sin ateljé”. Hon ville hålla ateljén öppen även på vilodagen, när biträdena behövde få ledigt.⁷³¹ Ett porträtt taget i den egna ateljén hamnade några månader senare på omslaget av tidskriften *Husmodern*, som gjorde en stor intervju apropå Thürings 50-årsdag. Hon framställdes då som en erfaren riksdagsledamot, fullt upptagen med att förverkliga sociala reformer: bättre bostäder, socialförsäkringar, gratis tandvård för unga, sexualupplysning med mera. Intervjun avslutades med en fråga om hur det gick att kombinera riksdagsarbetet med yrkeslivet. Thüring svarade att det visserligen inte var särskilt bra för ekonomin att vara borta den bästa tiden på året, men ”skönt är ju att kunna vara samman med de sina i Stockholm”. Detta tog journalisten som utgångspunkt för en mer allmän reflektion om att kvinnors känsla för hemmet inte hotades av att de var verksamma i offentligheten:

Så är det nog också: alla olycksprofeter till trots – kan varken yrkesarbete eller riksdagsmannaskap trubba av kvinnans hemkänsla, hennes innerliga åstundan efter samhörighet med hemmet, med de sina. Fru Thüring och många, många andra utom

hemmet verkande kvinnor bära vittnesbörd därom, deras intresse för hem och hemfrågor är fullt ut lika stort som andra husmödrars, och de reformer de verka för och vilja genomföra, bottna också de oftast i hemmet. Deras arbetsfält blir därigenom liksom ett hems, men ett hem med större radie än det egna hemmet. Och alla husmödrar som själva äro bundna av hemmet, böra vara dessa kvinnor, som uppoffra så mycket av sitt hemliv för det allmänna bästa, särskilt tacksamma.⁷³²

Dessa försonande ord om att kvinnor arbetade för hemmens bästa, oavsett om de var husmödrar eller yrkesaktiva, vittnar samtidigt om att kvinnors förvärvsarbete var något som debatterades i samtiden. Ifall gifta kvinnor skulle ha rätt att arbeta för staten eller ej var en återkommande tvistefråga under Nelly Thürings andra mandatperiod som riksdagsledamot.

Under mandatperioden 1925–1928 hade inget parti egen majoritet. Att det blev en socialdemokratisk statsminister efter valet berodde alltså på att även de frisinnade ville se en nedrustning av försvaret. Det var mycket oroligt på arbetsmarknaden och i juni 1926 fick Rickard Sandler avgå på grund av en facklig strid, den så kallade Stripa-konflikten. Han efterträddes av den frisinnade Carl Gustaf Ekman.⁷³³ Den socialdemokratiska partiledningen genomgick vid denna tid ett generationsskifte; förutom Sandler kom Per Albin Hansson, Ernst Wigforss, Gustav Möller och Per Edvin Sköld att bli tongivande.⁷³⁴ Samtidigt växte antalet socialdemokratiska kvinnor i riksdagen. Flera av de kvinnliga kandidater som inför valet hade placerats precis efter valbar plats kom in som ersättare under mandatperiodens gång. Signe Vessman trädde in som ersättare när Hjalmar Branting hade gått bort i februari 1925.⁷³⁵ Olivia Nordgren från Trelleborg tog plats i andra kammaren sedan F.V. Thorsson plötsligt avlidit i maj 1925. Hon var även medlem av SAP:s partistyreelse.⁷³⁶ I januari 1927 tillkom Christina Ekberg från Stockholm som ersättare.⁷³⁷

Denna växande grupp av socialdemokratiska kvinnliga riksdagsledamöter gick tillsammans fram med flera motioner som rörde kvinnors livsvillkor. I det här kapitlet ska jag undersöka hur de age-

rade gemensamt, men också titta närmare på några frågor som Nelly Thüring väckte själv, bland annat krav på bättre sexualundervisning, vilket relateras till en maternalistiskt inriktad teosofisk feminism som vann inflytande i Storbritannien under 1920-talet. Avslutningsvis behandlas Nelly Thürings väg bort från rikspolitiken. Under åren 1925–1928 var hon mycket aktiv i den socialdemokratiska kvinnorörelsen på alla nivåer: som talare vid lokala klubbmöten och distriktskonferenser, som en av kvinnoförbundets röster i riksdagen och som delegat vid den internationella socialistiska kvinnokongressen. I början av 1928 blev hon omvald till förbundsstyrelsen, men inför valet på hösten samma år avböjde hon att bli nominerad till en plats i andra kammaren. Varför? Frågan kan inte få något definitivt svar, men jag kommer att diskutera några möjliga anledningar.

En länk mellan kvinnoförbundet och riksdagsarbetet

Flera av de kvinnliga riksdagsledamöterna rapporterade tillbaka till det socialdemokratiska kvinnoförbundets medlemmar genom ”riksdagsbrev”. Under 1925 års riksdag var det Nelly Thüring som stod för riksdagsbreven i *Morgonbris*. I dessa texter gav hon översikter av vilka frågor som behandlades i kamrarna, men också personliga kommentarer som vittnar om att hon vid det här laget var väl förtrogen med arbetsgången.

I sitt första riksdagsbrev gjorde Nelly Thüring en avsiktsförklaring: hon ämnade ta upp de propositioner och motioner ”som kunna tänkas ha särskilt intresse för oss”.⁷³⁸ Till de frågor som hon valde att presentera för kvinnoförbundets medlemmar hörde givetvis villkoren för kvinnors arbete inom staten. Frågan om kvinnors tillträde till statliga tjänster hade utretts av Behörighetskommittén, tillsatt 1919 med Emilia Broomé som ordförande och därmed den första statliga utredningen som leddes av en kvinna. Behörighetslagen, som formellt gav kvinnor samma möjligheter som män att ha statliga tjänster (med vissa undantag, exempelvis tjänst som präst och domare), antogs vid 1923 års riksdag. För att lagen skulle kunna träda i kraft krävdes även en uppgörelse om löne- och pensionsfrågorna. I oktober 1923 hade det kommit ett betänkande från 1921 års lönekommit-

té, men ingen proposition lades fram under 1924 års riksdag. Kerstin Hesselgren och Elisabeth Tamm motionerade då i första respektive andra kammaren för att frågan skulle tas upp. Det var dock först vid 1925 års riksdag som den socialdemokratiska regeringen lade en proposition om att behörighetslagen skulle träda i kraft, men förslaget innebar att kvinnor i många yrken skulle få lägre löner än män med liknande arbetsuppgifter. Hesselgren motionerade för att likalönsprincipen skulle gälla i stället.⁷³⁹ Thüring valde en annan väg – i sitt riksdagsbrev framställde hon det som att finansminister Thorsson hade haft att väga kraven på likställighet mot hänsyn till statskassan. Med anledning av detta försvarade hon sitt val att inte ”dra i härnad för den eller den gruppen av kvinnliga tjänstemän som ansett sig allt för illa placerade”.⁷⁴⁰ Detta är ett exempel på att hon i riksdagsbreven inte bara förklarade aktuella frågor i riksdagen, utan också försvarade sitt eget och partiets agerande.

Det socialdemokratiska förslaget vann dock inte majoritet i riksdagen, utan det blev ett nytt kompromissförslag lagt av C. G. Ekman som till slut antogs. I nästa riksdagsbrev bedömde Thüring att det viktigaste var att behörighetslagen fick träda i kraft.⁷⁴¹ Redan innan så skedde lämnade hennes partikamrat Elof Lindberg en motion om att gifta kvinnors rätt till statstjänst och allmänna uppdrag skulle begränsas. Förslaget motiverades framför allt med att många kvalificerade män gick arbetslösa.⁷⁴² Lindbergs förslag har tolkats som ett försök att försvara den manliga familjeförsörjarnormen i en tid då den uppfattades som hotad.⁷⁴³ Trots att motionen avstyrktes av utskottet och röstades ned i både första och andra kammaren 1925 lade han liknande motioner både 1926 och 1927, något vi ska återkomma till.

I sina riksdagsbrev dryftade Nelly Thüring också internationella frågor, till exempel riksdagens behandling och godkännande av internationella konventioner om handel med kvinnor och barn (1910), som inte krävde någon lagändring men ändå behövde godkännas i riksdagen.⁷⁴⁴ Utöver ”dessa särskilda s. k. kvinnofrågor” tog hon upp en rad propositioner och motioner ”som beröra oss alla i gemen”.⁷⁴⁵ Åldersgränser för personal på fartyg berördes med hänvisning till pågående arbete kring denna fråga inom ILO.⁷⁴⁶ Något som skilde sig åt internationellt var åldersgränsen för att delta i allmänna val, och

i den svenska riksdagen lades 1925 en motion om sänkning av röst-rättsåldern till 21 år.⁷⁴⁷ Som en del av uppgörelsen inför rösträttsreformen 1919/1921 hade åldersgränsen för att rösta i val till riksdagens andra kammare satts till 23 år, alltså högre än myndighetsåldern.⁷⁴⁸ Nelly Thüring kommenterade också en motion om "nöjeskulturen" och frågan om rusdrycksförbud, som fortfarande diskuterades trots resultatet i folkomröstningen några år tidigare.⁷⁴⁹ Apropå en ändring i lagen om jordfästning, som öppnade en möjlighet för borgerlig begravning, konstaterade Thüring helt kort: "Kyrkans sista band om individerna är härmed upplöst."⁷⁵⁰

Försvaret och bostäderna hade varit de allra viktigaste frågorna under 1925 års riksdag, slog Nelly Thüring fast i sitt sista riksdagsbrev för säsongen. Hon återgav ironiskt högerens anklagelser om att socialdemokrater och frisinna var "fosterlandsförrädare" och polemiserade särskilt mot Bertha Wellin, som kallat sig själv den enda försvarsvänliga kvinnan i riksdagen. Thüring berättade att hon avstått från att begära ordet eftersom frågan redan var avgjord i första kammaren, men att hon annars hade tänkt fråga Wellin ifall "gamla föräldrade försvarsmetoder" skulle hjälpa mot luftkrig och kemisk krigföring. Thüring beklagade att nedskärningarna i försvarsutgifterna blivit alltför små och påminde om att Tysklands stora satsning på upprustning inte hade hjälpt i förra kriget. I stället menade hon att fredsarbete är vad som behövs och att i centrum för detta var individens fostran i människokärlek.⁷⁵¹ På Teosofiska Samfundets årsmöte 1925 hade hon konstaterat att teosofer måste arbeta för fred, eftersom "det tjänar ingenting till att få fram bättre former för livet, om några bomber på ett par ögonblick kunna förinta dem".⁷⁵² Vad gäller bostadsfrågan gladdes Thüring över beslut om stöd till en bostadslånefond, som dock inte var permanent. Hon kritiserade de borgerliga, som enligt henne inte hade några kunskaper om bostadsproblemet, och beskrev hur bristen på bostäder gjorde att oseriösa värdar kunde utnyttja hyresgästerna. I den här frågan argumenterade hon i riksdagen i egenskap av representant från en av landets större städer och markerade mot riksdagsledamöter från landsbygden.⁷⁵³

Riksdagsarbetets former blev också föremål för kommentarer. Nelly Thüring var positivt inställd till det nya röstningsförfarandet,

alltså öppen omröstning i sakfrågor, eftersom ”reformen fullständigt vederlägger det av vissa personer alltid framförda talet om en för-lamande partidisciplin”.⁷⁵⁴ När 1925 års riksdag hade avslutats upp-märksammades Thüring i pressen som en av andra kammarens 39 flitigaste ledamöter – hon hade varit närvarande vid alla voteringar.⁷⁵⁵ I sin egen summering av årets riksdag riktade hon kritik mot att så få riksdagsledamöter kommit till den avslutning som var tänkt att vara högtidlig.⁷⁵⁶

Några veckor efter riksdagens slut, den 21 juni, fyllde Nelly Thü-ring 50 år. Högtidsdagen firades på Margaretaskolan i Göteborg, tillsammans med kollegor i riksdagsarbetet, vänner från kvinnoför-bundet och kvinnoklubbister från Göteborg.⁷⁵⁷ I en födelsedagsnotis i *Morgonbris* beskrivs hon som ”vid full vigör med sinnet fyllt av verk-samhetslust” och den kvinnoklubb som hade fört fram henne som kandidat uttryckte sin uppskattning: ”Hon sprider arbetsglädje och förtröstan om vårt arbete och hennes besök i Göteborgsklubben, särskilt under riksdagstiden, äro därför också högt uppskattade och lämna efter sig de bästa minnen som sporra till goda gärningar i par-tiarbetet.”⁷⁵⁸

Kvinnors rätt till arbete och lika lön

När frågan om gifta kvinnors arbete för staten togs upp i riksdagen våren 1925 blev debatten omfattande. Flera ledamöter som i sak in-stämde i Elof Lindbergs argument – att det var provocerande med två inkomster i en familj när det fanns de som helt saknade tjänst trots goda kvalifikationer, och att gifta kvinnor borde sköta hemmet i stället för att yrkesarbeta – hade tekniska invändningar. Kritiker-na av hans motion menade att frågan var för tidigt väckt med tan-ke på att man ännu inte hade sett behörighetslagens konsekvenser och pekade på svårigheter att reglera saken i lag utan att människor kringgick detta genom att bo tillsammans utan att vara gifta.⁷⁵⁹ Mot-ståndarna mot att utreda frågan och en eventuell ny lag använde enligt historikern Renée Frangeur två olika strategier för att bemö-ta Lindbergs argumentation. Vad hon kallar likställighetsstrategin förespråkades till en början bara av kvinnor i riksdagen, men senare

Nelly Thüring lyssnar på radio med hjälp av en kristallmottagare. I ett av sina riksdagsbrev i *Morgonbris* år 1925 noterade hon att ett förslag om att riksdagsdebatterna skulle kunna följas i radio hade avslagits.

instämde exempelvis liberalen Eliel Löfgren samt socialdemokraterna Mauritz Västberg och Ernst Wigforss. Per Albin Hansson valde en sorts medelväg när han starkt motsatte sig ett förbud mot kvinnors arbete i staten, utan att i grunden ifrågasätta föreställningen om att män och kvinnor hade olika roller. Han framhöll exempelvis möjligheten för kvinnor med barn att ta ledigt från sina statliga tjänster.⁷⁶⁰

Hur ställde sig då de socialdemokratiska kvinnorna? Agda Öst-

lund försvarade entydigt gifta kvinnors rätt till arbete och påpekade att ingen brukade opponera sig när gifta kvinnor utförde tungt och dåligt betalt arbete; först när mer ansvarsfyllda och värlönlöna tjänster stod på spel väcktes protester. Östlund hänvisade också till att den nya äktenskapslagstiftningen föreskrev att båda makarna skulle bidra till hemmets försörjning och menade att det var ett mer verklighetsförankrat synsätt.⁷⁶¹ Bertha Wellin instämde i Östlunds yttrande, och därefter hade Nelly Thüring ordet. Frangeur menar att Thüring ”sympatiserade med Lindberg”, även om hon tyckte att det var för tidigt med en ny utredning.⁷⁶² Detta väcker frågan om varför hon, som hade försvarat principen om kvinnors likställighet på andra områden, skulle ställa sig annorlunda när det gällde kvinnors rätt till arbete. Det finns anledning att titta lite närmare på argumentationen.

Thüring inledde mycket riktigt med att hon till viss del kunde förstå Lindbergs åsikter:

Det är alldeles självskrivet, att hemmen och familjerna bli de mest lidande på att kvinnorna dras ut ifrån hemmets område till förvärvsarbete. Det ha de kvinnor, som av omständigheternas makt blivit tvingade att vara familjeförsörjare, fått erfarenhet av. Och jag tror, att de kunna intyga, att barnen och hemmet inte har blivit vad det skulle ha blivit, eller vad det borde ha blivit, om de haft lyckan att få stanna i hemmet och sköta sina uppgifter där.⁷⁶³

Här gav hon alltså uttryck för tanken att kvinnor, särskilt kvinnor med omsorgsansvar för barn, i första hand borde vara verksamma i hemmet. Till skillnad från Lindberg formulerade hon det inte som att längtan efter en hög levnadsstandard gjorde att både man och hustru arbetade i en del familjer, utan framhävde att kvinnor av olyckliga omständigheter kunde behöva lönearbete för att bidra till familjens försörjning. Men samtidigt som hon sällade sig till dem som såg den gifta kvinnans uppgifter framför allt i hemmet motsatte hon sig särskilda regler för kvinnor:

Vi sträva ju i våra dagar till att få bort all speciallagstiftning för kvinnorna, och allt som hindrar kvinnor ifrån att på alla områden ta upp tävlan med män och göra sig gällande var de kunna. Det skulle då vara mycket inkonsekvent att nu komma med en ny särslagstiftning, som förbjöde vissa kategorier av kvinnor att ta emot eller inneha det ena eller andra arbetet.⁷⁶⁴

Som ett mindre ingripande alternativ föreslog Thüring att chefer för statliga verk skulle prioritera att anställa män och ogifta kvinnor framför gifta kvinnor. Hon sade sig också förstå att det kunde sticka i ögonen att en lärare gifte sig med en lärarinna och paret därmed fick en ovanligt hög samlad inkomst. Detta menade hon kunde lösas på frivillig väg, det vill säga att gifta kvinnor skulle sluta sina tjänster. Med andra ord argumenterade hon för likställighet i lagens mening, men anslöt sig samtidigt till tanken att kvinnors främsta uppgift var i hemmet.

Gifta kvinnors arbete i staten var länge en känslig fråga för det socialdemokratiska kvinnoförbundet, och det fanns därför ingen enhetlig linje. Det förekom att kvinnoklubbar antog uttalanden med argument liknande Lindbergs.⁷⁶⁵ När frågan debatterades i andra kammaren 1926, denna gång ännu längre och livligare, fanns återigen skillnader i hur de socialdemokratiska kvinnorna uttryckte sig även om ingen talade för en särslagstiftning. Signe Vessman anslöt till Agda Östlunds likställighetsstrategi och avslutade sitt anförande med att citera ur ett uttalande antaget vid ett opinionsmöte den 8 mars: "Då vi fullgöra våra skyldigheter gentemot staten som arbetare, skattebetalare och familjeförsörjare, kräva vi också i gengäld den mänskliga rätten att fritt antaga det arbete, som vi veta oss hava förutsättningar för och som står oss till buds."⁷⁶⁶ Olivia Nordgren var också motståndare mot att kvinnor på grund av sitt civilstånd skulle hindras från att arbeta för staten, men förespråkade å andra sidan idén om mannen som familjeförsörjare: "[V]åra mäns kamp för bättre existensmöjligheter och en högre levnadsstandard har icke minst varit en kamp för att bevara hustrurna åt hemmen och barnens vård." Hon menade därför att man borde underlätta för gifta kvinnor att frivilligt lämna sina statliga anställningar genom att ge dem rätt

till att återuppta arbetet om det skulle behövas, till exempel på grund av skilsmässa. Däremot gick hon inte så långt som att stödja kravet på en utredning, så som det var formulerat av motionärerna.⁷⁶⁷ Deras förslag röstades ned även denna gång, men nu med mycket liten marginal.⁷⁶⁸

Nelly Thüring gjorde inget inlägg i debatten om Elof Lindbergs motion 1926, men däremot lade hon samma år två motioner om högre löner för kvinnor i statens tjänst. Tillsammans med Kerstin Hesselgren väckte hon förslag om att så kallade vaktfruar i fängvården och vid statens tvångsarbetsanstalter skulle placeras i en annan, högre lönegrad.⁷⁶⁹ Thüring och Hesselgren argumenterade utifrån principen lika lön för lika arbete och menade att vaktfruarnas arbete var lika kvalificerat och krävande som de manliga vaktkonstaplar-nas. Deras initiativ rönt dock ingen framgång. Vad gäller rätten till arbete tycks Thürings position ha varit oförändrad. Detta framgår av ett referat från Västgöta-Dals kvinnodistrikts konferens våren 1926, där hon medverkade som förbundets representant. Efter årsmötes-förhandlingarna höll hon föredrag om ”gift kvinnas anställning i statstjänst” och anslöt sig då till följande resolution från Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb: ”att ej genom lagstiftning särskilja kvinnorna, utan att den allmänna opinionen får medverka till att ogifta och ensamstående kvinnor i första hand komma i fråga vid tillsättandet av statstjänst”.⁷⁷⁰ Här var huvudargumentet alltså inte ett upphöjande av manliga familjeförsörjare, utan snarare arbetslösa kvinnors intressen, men faktum kvarstår att resolutionen innebar att gifta kvinnors förvärvsarbete sattes i andra rummet.

När frågan behandlades på nytt i april 1927 var flera av andra kammarens ledamöter märkbart irriterade och ifrågasatte motionä-rernas motiv. Eftersom förslaget om en utredning redan hade fallit två gånger i riksdagen, och sammansättningen var densamma som tidigare, fanns små utsikter att få gehör. Därför anklagades Elof Lindberg för att i onödan använda riksdagens tid och resurser för att bilda opinion mot kvinnors förvärvsarbete.⁷⁷¹ Agda Östlund, som redan föregående år hade kritiserat honom för detta, konstaterade helt kort att sakförhållandena inte hade ändrats och att hon därför inte hade någon anledning att ändra åsikt. Detta yttrande instämde

Kvinnliga socialdemokratiska riksdagsledamöter i maj 1928: Agda Östlund, Olivia Nordgren, Signe Vessman, Christina Ekberg och Nelly Thüring.

Nelly Thüring i, liksom Signe Vessman, Christina Ekberg och Bertha Wellin.⁷⁷² Det står alltså klart att Thüring inte förespråkade någon ändring av lagstiftningen vad gällde gifta kvinnors rätt att arbeta för staten, och inte heller stödde kravet på vad Lindberg beskrev som en förutsättningslös utredning. Däremot framhävde hon i sin argumentation kvinnors särskilda ansvar för barn och hem. Det var hon inte ensam om; som Frangeur har visat idealiserades moderskapet i *Morgonbris* under 1920-talet, i Ellen Keys anda.⁷⁷³ Nelly Thüring hade dock även andra inspirationskällor på detta område, vilket ska undersökas närmare i nästa avsnitt.

Moderskap och sexualupplysning

I Storbritannien brukar den ökande betoningen av moderskapets samhälleliga betydelse under 1920-talet ges beteckningen *new feminism*. Den mest framträdande förespråkaren för dessa idéer inom den teosofiska feminismen var Emily Lutyens.⁷⁷⁴ År 1926 kom hon ut med boken *The Call of the Mother*, som översattes till svenska under titeln *Framtidens mödrar*.⁷⁷⁵ Lutyens besökte även Sverige under en vecka i oktober 1926 för att hålla föredrag och tala i radio, och med anledning av detta skrev Nelly Thüring en artikel i *Morgonbris* där hon presenterades som socialdemokrat och syster till suffragetten lady Constance Lytton. Vad som inte framgick av texten var att Emily Lutyens sedan 1910 var medlem i Teosofiska Samfundet (Adyar), och att hon hade grundat Central London Lodge som var särskilt inriktad på att tillämpa teosofiska idéer på sociala problem.⁷⁷⁶ Thürings sammanfattning av Lutyens kärnbudskap är formulerad i teosofiska termer:

Den röda tråden i alla lady Lutyens föredrag är att lära människorna förstå sitt gudomliga ursprung, att vädja till dem att så leva sitt liv att den inneboende gudomsgnistan inte förkväves genom ett själviskt och ovärdigt liv och att lära människorna förstå broderskapets förpliktelser gentemot varandra.⁷⁷⁷

Mest utrymme i sin mycket uppskattande artikel ägnade Nelly Thüring åt Lutyens budskap om moderskapets betydelse. Liksom flera

andra teosofiska feminister talade Lutyens inte bara om moderskap i biologisk mening, en position som Thüning sammanfattade med följande ord: "Varje kvinna är en moder, om än ej moder till egna barn."⁷⁷⁸ Denna uppfattning låg till grund för argument om en sorts samhällsmoderlighet som har likheter med Ellen Keys visioner. Som Lutyens viktigaste budskap framhåller Thüning hennes uppmaning att uppvärdera moderskapet, hennes önskan att "lära såväl männen som kvinnorna, att med vördnad betrakta och använda den största gåva, som mänskligheten fått sig förlänad, nämligen förmågan att skapa".⁷⁷⁹ Denna förmåga att skapa liv ansågs av många teosofer som viktig för kvinnors andliga utveckling, men som Dixon påpekat fanns här en potentiell spänning med samtida föreställningar om att endast kvinnor med rätt arvsanlag borde skaffa barn. Sådana tankegångar anslöt Lutyens sig till i sin retorik och 1907 hade hon varit medgrundare till Eugenics Education Society.⁷⁸⁰ Thüning uppmanade *Morgonbris* läsare att inspireras av hennes sociala arbete och "därmed visa oss värdiga det stora kallet som mödrar till ett bättre släkte".⁷⁸¹

Efter denna introduktion till Emily Lutyens arbete och idéer följde ett referat av hennes föredrag baserat på den nyutkomna boken. Där låg en uppvärdering av moderskapet till grund för förespråkande av preventivmedel och förbättrad sexualundervisning. I sammandraget formuleras Lutyens övertygelse så här: "Det allra första vi måste återge världen är förståelsen av, att moderskap för att kunna rätt utövas måste vara fritt. Och därmed menar jag, att ofrivilligt moderskap är ett brott mot mänskligheten."⁷⁸² I likhet med flera andra teosofiska feminister kritiserade Lutyens i sin bok hemlighetsmakeriet kring sexualitet.⁷⁸³ Hennes besök och bok tycks ha inspirerat Thüning till att ta upp frågan om sexualundervisning i riksdagen.⁷⁸⁴ I början av mars 1927 riktade hon en interpellation till den frisinnade ecklesiastikministern John Almkvist och frågade hur han tänkte agera för att främja "undervisning i ämnet sexualhygien".⁷⁸⁵

Sexualupplysning hade länge varit en tvistefråga inom kvinnorörelsen. Medan många förespråkade avhållsamhet i sedlighetens namn betonade andra vikten av att öka kvinnornas kunskap om sin kropp och förebygga oönskade graviditeter. En pionjär på området var Karolina Widerström, Sveriges första kvinnliga läkare, som hade

en egen gynekologimottagning och även undervisade lärarinnor i "sexualhygien".⁷⁸⁶ Ämnet började införas vid privata flickskolor i Stockholm och kvinnliga lärare förespråkade att fler skulle få del av sådan undervisning – något som togs upp i riksdagen första gången 1908, utan framgång.⁷⁸⁷ Läkarna Julia Kinberg och Alma Sundquist gav 1909 ut *Handledning i sexuell undervisning och uppfostran*, det vinnande bidraget i en stor tävling.⁷⁸⁸ Bland dem som förespråkade bättre sexualundervisning fanns också författaren Frida Stéenhoff, som förutom att betona kvinnans rätt till njutning anknöt till nymalthusianska föreställningar om att en alltför snabb befolkningsökning riskerade att leda till fattigdom.⁷⁸⁹ Läkaren Anton Nyström och den ungsocialistiske agitatorn Hinke Bergegren förespråkade barnbegränsning offentligt, den senare i en rad uppmärksammade föredrag i Stockholm våren 1910 – den direkta anledningen till att information om preventivmedel förbjöds samma år. Först att dömas blev Nils Adamsson, som sålde preventivmedel på postorder med hjälp av högst explicita broschyrer. Både han och partnern Karin såg information om sexualitet som ett led i klasskampen och betonade orättvisan i att de bättre bemedlade hade tillgång till kunskap om preventivmedel medan arbetarklassen berövades detta genom förbudet. Dessutom hade storstrejken visat att stora barnaskaror var ett hinder vid fackliga konflikter, något som bidrog till att flera socialdemokratiska kvinnor mer aktivt började ta upp frågan.⁷⁹⁰ År 1921 hade en utredning föreslagit sexualundervisning för de översta skolklasserna som ett sätt att förebygga könssjukdomar.⁷⁹¹ Det var detta förslag som Nelly Thüring försökte återuppliva genom sin interpellation: "Senast spårade undertecknad detsamma i ecklesiastikdepartementet, där det väl förmodligen ännu ligger begravt."⁷⁹²

I sitt interpellationssvar hänvisade Almkvist till den omorganisation av skolan som hade föreslagits riksdagen samma år – frågan hade fått bero eftersom den hängde samman med en mer omfattande förändring av 1919 års undervisningsplan. Nelly Thüring framförde då en idé om hur sexualupplysningen kunde förstärkas i väntan på en förändrad undervisning i skolan. Hon förespråkade att man skulle ta fram en särskild upplysningskrift riktad till mödrar, eftersom de behövde förbättra sina egna kunskaper för att kunna utbilda barnen:

Men så länge många mödrar avfärdar sina barns frågor antingen med dumma sagor, undanflykter eller uppeggande hemlighetsfullhet eller stäcka deras vetgirighet med sin egen fullständiga okunnighet om hithörande ting, så länge ha vi ingen rätt att klandra de ungdomar, som på grund av ovetenhet om könslivet och därmed sammanhängande spösmål falla offer för livets krav och frestelser. En kortfattad och väl avvägd och upplysande skrift i frågan borde därför obligatoriskt ställas till varje kvinnas förfogande första gången hon blir mor.⁷⁹³

Denna argumentation visar stora likheter med hur Lutyens formulerade sig i sin bok. Hon tillbakavisade där idén om att det vore bäst att hålla barn i okunnighet om sexualitet så länge så möjligt. Mödrarna bar enligt henne ett stort ansvar för att deras barn skulle få saklig information om förmågan att skapa liv, och om de inte fyllde sin uppgift riskerade barnen att vända sig till andra för att stilla sin nyfikenhet.⁷⁹⁴

Efter Nelly Thürings anförande frågade teologen och kyrkoherden Per Pehrsson, invald för högern i Göteborg, om den så kallade personliga profylaxen (det vill säga preventivmedel) också skulle ingå i undervisningen. Han hänvisade till att riksdagen nyligen debatterat ett förslag till ändring av den gällande lagen om förbud att informera om preventivmedel offentligt. Pehrsson menade att den undervisning som Thüring hade föreslagit till och med kunde bli farligare än Hinke Bergegrens propaganda ”därför att den komme att bedrivas under skenet av vetenskaplig auktoritet” och ”med stöd av samhällets auktoritet”.⁷⁹⁵ Att ta upp frågan om sexualundervisning i riksdagen innebar att utsätta sig för kritik.

I en annan fråga på detta område stod Thüring och Pehrsson närmare varandra åsiktsmässigt: den om abort, eller fosterfördrivning, som fortfarande var förbjudet även om straffet hade mildrats 1921. Däremot var det tillåtet att sälja redskap för att själv framkalla abort, vilket givetvis var förenat med mycket större risker än att genomgå ingreppet hos en läkare.⁷⁹⁶ I praktiken förekom det att läkare genomförde aborter med hänvisning till att det fanns allvarliga risker för den gravida kvinnans hälsa, något som dock bara medel- och över-

klassen hade råd med. Under 1920-talet förespråkade en del socialdemokrater och radikala liberaler att abortlagstiftningen skulle humaniseras.⁷⁹⁷ När frågan om ”straffrihet för företagande av abort” debatterades i andra kammaren den 2 april 1927 vände sig Per Pehrsson mot dem som förespråkade möjlighet till abort när den blivande modern befann sig i en utsatt social position. Han ville slå vakt om ”livets värde, även det ofödda livets människovärde”.⁷⁹⁸ Nelly Thüring motsatte sig också fri abort, och sade att ”det är på ett heligt område man rör sig, när man talar i denna fråga”. Hon fortsatte: ”Jag vill icke betrakta livet såsom endast en fysisk produkt, utan jag anser det vara en gudomlig gnista, som genom att taga form i världen har ett högre syfte att fylla.”⁷⁹⁹ Uppfattningen att allt levande var en ”gudomlig gnista”, eller på engelska *divine spark*, var central inom teosofin. Nelly Thüring var dock inte helt och hållet motståndare mot abort, utan menade att ingreppet kunde vara motiverat när kvinnans liv var i direkt fara.⁸⁰⁰

Aktiv på lokal, nationell och internationell nivå

Även när riksdagen inte var samlad hade Nelly Thüring många politiska uppdrag, vid sidan av arbetet med fotoateljén. Hon anlätades ofta som talare inom kvinnoförbundet, och i samband med den internationella socialistiska kvinnodagen 1925 framträdde hon till exempel på en rad möten både i Södermanland och i Östergötland.⁸⁰¹ Från Oskarshamn rapporterades år 1926 att klubben hade haft ”ett celebert besök, då fru Nelly Thüring i samband med föreläsningarna gästade vår klubb som dagen till ära anordnat samkväm”, och att hon talat om ”kvinnofrågor och sociala frågor vid årets riksdag”, vilket var uppskattat: ”Här nere i avkrokarna sätta vi dubbelt värde på all hjälp och uppmuntran vi få från högre ort.”⁸⁰² Hon blev ofta inbjuden till jubileer för klubbar som hon startat i samband med sin omfattande turné inför valet 1921. Mjölby socialdemokratiska kvinnoklubb firade femårsjubileum i september 1926, och vid sitt framträdande där hade Thüring gått in på ”en granskning av arbetarepartiets svagheter” och sagt att dessa ”måste bekämpas om något av bestående värde skall vinnas”.⁸⁰³ Vilka svagheter som åsyftades framgår tyvärr

Erste Sitzung des Internationalen Frauenkomitees in Brüssel am 5. Dezember 1926

Tillsammans med Signe Vessman representerade Nelly Thüring Sverige vid den nya socialistiska internationalens första officiella kvinnokonferens 4–5 december 1926.

inte, men att hon talade om detta ämne offentligt är intressant med tanke på att hon ett par år senare drog sig tillbaka från riksdagen – om än inte partiet.

I egenskap av ledamot av kvinnoförbundets styrelse sändes Thüring ut för att representera förbundet i olika sammanhang. I maj 1923 hade en ny socialistisk international bildats i Hamburg, och dagen före denna kongress hade kvinnor samlats för en egen konferens. Ett liknande möte hölls i Marseille i augusti 1925, där det beslutades att skapa en rådgivande internationell kvinnokommitté. Inför att den nya internationalens första officiella kvinnokonferens skulle hållas i Bryssel 4–5 december 1926 valdes Nelly Thüring och Signe Vess-

man till delegater. Totalt samlades 18 kvinnor från 12 olika länder. Som Silke Neunsinger har framhållit hade representanter från olika länder skilda förutsättningar för att kunna delta i internationella konferenser, vilket krävde både tid, pengar och språkkunskaper. Rent generellt är en utmaning vid internationellt samarbete av detta slag att hitta en balans mellan dem som betonar vikten av demokratiska beslut med reellt inflytande från alla deltagande länder och dem som vill prioritera effektivitet – vilket ofta innebär centralisering.⁸⁰⁴ När det gällde organisationsfrågan följde Sverige och Danmark, representerat av Henriette Crone, den tyska delegationens linje. Beslutet blev att välja en rådgivande kvinnokommitté, där Sverige hade två platser, och ur denna ett utskott på fem personer som skulle ha tätare kontakt – i detta var det svenska förbundet inte representerat.⁸⁰⁵

Av Nelly Thürings artikel om intrycken från denna resa framgår att hon vid sidan av sina kunskaper i engelska också kunde ta sig fram på franska. Hon skrev, apropå likheterna mellan flamländska och nordiska språk: "[N]är franskan tryter en använder man svenska, i många fall med gott resultat, även i Bryssel." Vidare konstaterade hon att det bara fanns en enda kvinna i det belgiska parlamentet, Marie Spaak-Janson, från "vårt parti". Thüring talade i reportaget också om krigets förödande konsekvenser och återgav sitt intryck att människorna i Bryssel inte ville höra talas om kriget.⁸⁰⁶ Vid ett kommittémöte i Köln 10–11 december 1927 var hon också närvarande och skrev efteråt ett långt reportage om sociala förhållanden i staden.⁸⁰⁷

Hemma i den svenska riksdagen förekom det att Nelly Thüring stödde olika initiativ från manliga socialdemokrater, inte minst sådana som kom från hennes partikamrater på Göteborgsbänken.⁸⁰⁸ Men under sin andra mandatperiod lade hon framför allt fram motioner tillsammans med de andra socialdemokratiska kvinnorna. Under 1928 års riksdag undertecknade Nelly Thüring flera gemensamma motioner som rörde kvinnors livsvillkor: moderskapsunderstöd till kvinnor som arbetade inom industrin, bättre anställningsförhållanden för statens städpersonal och att kvinnor borde få rätt att arbeta som klockare.⁸⁰⁹ Hon undertecknade också två gemensamma motioner om fattigvårdens organisering.⁸¹⁰ I en artikel om de fem kvinnli-

ga socialdemokratiska riksdagsledamöternas arbete framhöll Hulda Flood, förbundets anställda agitator och expeditionsförare, att de sammanlagt hade lagt 18 motioner vid 1928 års riksdag. Skämtsamt skrev hon att dessa riksdagskvinnor var så upptagna att de inte hade tid att ställa upp på en intervju. I samma kåserande stil frågade Flood sig ifall männen riskerade att bli utträngda ur andra kammaren. Avslutningsvis påminde hon om att nomineringarna inför höstens val pågick för fullt.⁸¹¹

Nelly Thüring avböjer nominering

Frågan om nominering inför andrakammarvalet togs upp i Göteborgs socialdemokratiska kvinnoklubb vid ett möte. Det självklara namnet att föreslå var Nelly Thüring. Den 15 maj 1928 var hon själv med på klubbens möte och ordföranden ställde formellt frågan om hon ville föras fram som klubbens kvinnliga kandidat. Nelly Thüring tackade för förtroendet, ”men sade sig på grund utav hälsoskäl icke ha möjligheter, att till nästa riksdagsperiod åtaga sig de krävande arbetsuppgifter som medföljer ett riksdagsledamötskap”. I protokollet beskrivs hur detta var ”en stor besvikelse för de talrikt församlade medlemmarna, i all synnerhet som det icke finnes någon, som klubben enhälligt kan föra fram såsom ersättare för fru Thyring”. Detta tyder på att Thüring hade god förankring i klubben, vilket också framkommer i den fortsatta diskussionen om vem som kunde komma i fråga i stället för henne. Augusta Nilsson påminde om att även enskilda medlemmar kunde föreslå kandidater, men för egen del sa hon att ”kan inte klubben föra fram ett lika starkt namn som fru Thyring, bör icke något kvinnligt namn framföras”. Intressant nog avrådde Thüring själv från att gå fram med en ”särlista, hellre då avstå från att föra fram något kvinnligt namn”.⁸¹²

Förutom att Nelly Thüring hade svårt att orka med riksdagsarbetet på grund av att hennes hälsa hade försämrats skulle en annan tänkbar orsak till att hon avböjde kandidatur kunna vara att hon hade köpt en villa i Enskede.⁸¹³ Det enda skäl till att hon inte nominerades som anges i Göteborgs arbetarekommuns verksamhetsberättelse är att hon inte längre var mantalsskriven i staden.⁸¹⁴ För att väljas till

andra kammaren behövde man vara bosatt inom valkretsen. Sonen framhåller i levnadsberättelsen att hon efter flytten till Enskede inte längre ansåg sig kunna representera Göteborg. Men detta kan inte ha varit det enda skälet, för Axel Dahlström ska ha erbjudit henne att flytta över till första kammaren, som inte krävde samma koppling till den valkrets man kandiderade i. Nelly Thüring tackade dock nej även till detta erbjudande.⁸¹⁵

Av sonens levnadsberättelse framgår att Nelly Thüring oroade sig för ekonomin. Riksdagsarvodet om 4 500 kronor gav ingen heltidsförsörjning. Hon hade tidigare sålt sin framgångsrika fotoateljé i Göteborg och startat en ny i Stockholm, men behövde sköta den vid sidan om de politiska uppdragen. Som en annan huvudorsak till att Thüring lämnade rikspolitiken nämner Nils en bristande förankring i arbetarrörelsen, inte minst på grund av att hon som egen företagare saknade medlemskap i en fackförening.⁸¹⁶ Sonen beskriver det på följande vis: "Att hennes ideella och etiska uppfattning i många frågor inte stämde överens med den mera handfasta politik som partiet förde inverkade också på inställningen till henne och detta gjorde henne desillusionerad."⁸¹⁷ Hur Nelly Thüring blev uppfattad inom partiet är svårt att belägga, men i allmänhet var detta en konfliktfylld tid inom det socialdemokratiska partiet. Generationsväxlingen i partiets ledning skapade ett maktvakuum, och olika falanger stod mot varandra.⁸¹⁸

På mötet med Göteborgsklubben då Nelly Thüring avböjde kandidatur tog en av klubbens medlemmar till orda och "påminde om att fru Thyring offrat hälsa och krafter i arbetet för rättvisare förhållanden för alla samhällsmedlemmar". Även ordföranden framförde tack å klubbens vägnar. Augusta Nilsson påpekade då att det var för tidigt att avtacka när ett halvår av mandatet som riksdagsledamot ännu återstod. Att Thüring fortfarande var fullt aktiv framgår inte minst av att hon senare under samma möte redogjorde för aktuella frågor i riksdagen.⁸¹⁹ Hon var också fortsatt engagerad i kvinnoförbundet: på kongressen 29 maj–2 juni 1928 blev hon omvald som styrelsemedlem.⁸²⁰

Även på 1928 års kongress diskuterades kvinnors ställning inom partiet. Signe Vessman riktade mer öppen kritik mot männen i par-

tiet än tidigare och menade att de inte brydde sig om att arbeta för att organisera kvinnorna. Inför kongressen hade det förts en intern diskussion om vad som bäst skulle bidra till kvinnornas inflytande i partiet: fortsatt särorganisering eller nedläggning av förbundet? En skiljelinje som Gunnel Karlsson har identifierat var att partiledningen var mer intresserad av att öka antalet kvinnliga medlemmar, om än passiva, medan kvinnoförbundets ledning snarare betonade jämlikhetsargument och vikten av att skola kvinnor till politiska poster. Samtidigt behövde de kompromissa. Våren 1927 hade Signe Vessman och Hulda Flood ställt sig bakom ett förslag om en förenklad organisationsform, som skulle innebära att förbundsledningen avskaffades medan kvinnodistrikt och kvinnoklubbar skulle behållas. Per Albin Hansson ville dock upplösa även kvinnoklubbarna. Agda Östlund och Olivia Nordgren beklagade bemötandet från socialdemokratiska män vid ett möte med partistyrelsen 24 juli 1927, där även Nelly Thüring deltog. Gustav Möller försvarade kvinnors behov av ett särskilt forum, men menade samtidigt att förbundet inte hade lyckats särskilt väl med att värva medlemmar. Senare framfördes ett förslag om "hustrurabatt", alltså att hustrur till partimedlemmar endast skulle betala en fjärdedel av avgiften till partiet. Nordgren och Vessman var emot detta, och menade att det riskerade att skapa motsättningar mellan kvinnor – det vore till exempel orättvist att inte änkor hade denna möjlighet. Diskussionen fortsatte under hösten 1927. Vid ett möte 24 oktober talade Nelly Thüring för att "pröva nya arbetsformer"; hon såg fördelar med en lägre avgift och att upphöra med särorganisering. Hulda Flood var däremot emot "hustrurabatten". Anna Svensson kritiserade inriktningen på att värva "pappersmedlemmar" i stället för att ta vara på engagemanget hos förbundets medlemmar. Kongressombuden avvisade också ett förslag på omorganisering – de ville ha kvar sitt förbund. En ny kompromiss blev att behålla förbundet som en egen, separat organisation men att ett kvinnosekretariat skulle inrättas på partiexpeditionen.⁸²¹

Sista insatsen i riksdagen

Den fortsatt höga arbetslösheten var motivet till ett av Nelly Thürings sista initiativ i riksdagen. Hon ville att staten skulle underlätta för svenskar att utvandra och riktade en interpellation till statsminister C.G. Ekman där hon framhöll att arbetslösheten särskilt drabbade ungdomar men var en angelägenhet för alla:

Det ansvar som drabbar oss alla inför den demoralisation till både kropp och själ som ungdomen härav förorsakas är också ofantligt, och jag talar säkert i tusentals mödrars namn när jag vädjar till alla som ömma för ungdomen och som tro på densammas inneboende sundhet, att förhjälpa den ur nuvarande arbetslöshetselände.⁸²²

Vid denna tid hade det blivit svårare att utvandra till USA, och Thüring nämnde därför flera andra möjliga länder, bland annat Mexiko och Persien. Hon förespråkade dock framför allt Kanada som ett lovande land för svenskar. Som stöd för sitt förslag hänvisade hon till tidigare motioner i frågan från Albert och Carl Lindhagen, men även till att både Norge och Danmark understödde arbetslösa emigration.⁸²³ I sitt svar instämde Ekman i att det var viktigt att samla och sprida information om lämpliga länder, men han var tveksam till ett så konkret stöd som att bidra till biljettkostnaden, vilket hade skett på försök för en grupp arbetslösa i Göteborg. Han väckte frågan om vilket ansvar svenska staten i så fall skulle ha om utvandrade svenskar stod utan försörjning i det nya landet.⁸²⁴ Nelly Thüring var inte nöjd med svaret och höll ett långt anförande om vikten av att komma till rätta med arbetslösheten. Hon ska sedan ha blivit kritiserad i den borgerliga pressen för att hon ville "exportera" de arbetslösa. Detta menade hon själv var en missuppfattning; det föreslagna stödet skulle vara helt frivilligt. Thüring kritiserade i sin tur de borgerliga för att inte intressera sig för att lösa problemet med arbetslöshet över huvud taget. I internationalistisk anda kritiserade hon tendensen att isolera sig inom "de egna trånga gränserna", fast avslutade optimistiskt: "Men kanske det ljusnar!"⁸²⁵

I Thürings sista artikel om 1928 års riksdag var tonen dystert. Vad gäller anslaget till arbetslösa – en av de frågor som ofta behandlades sist under riksdagen – beklagade hon att den budgetposten hade blivit så lågt tilltagen:

Det hjälpte ej ett dyft att alla arbetarrepresentanterna i utskottet reserverat sig för en höjning av anslaget till 8 miljoner kronor och ändring av direktiven i den riktningen, att strejk eller lockout skulle föranleda avstängning från arbetslöshetshjälp endast för de av konflikten direkt berörda arbetarna samt att ett flertal talare under dagens behandling i kamrarna slogs här för. Det blev endast 3 miljoner. (Till 74,000 arbetslösa.)⁸²⁶

Ytterligare en sak som Thüring uttryckte sitt missnöje över var försvarspolitiken, apropå en interpellationsdebatt mellan Elof Lindberg och den frisinna försvarsministern Gustav Rosén. Lindberg hade föreslagit en utredning om ”de nuvarande militära försvarsanstalternas ändamålsenlighet i belysning av flygteknikens och de kemiska förstörelsemedlens utveckling” och frågade samtidigt om försvarsministern var beredd att låta en sådan utredning ha ”den totala avväpningen” som alternativt scenario till en militär omorganisation. Rosén konstaterade att en utredning om förbättrat luftförsvar redan pågick, och att han inte hade för avsikt att ge denna i uppdrag att undersöka ensidig nedrustning för Sveriges del.⁸²⁷ Nelly Thüring kommenterade: ”Naturligtvis kunde en regering av halvt religiöst kynne inte vara med härom, varför svaret var både avvisande och bevis på ringa intresse för saken.”⁸²⁸ Under debatten hade både ”de mest entusiastiska försvarsvännerna” och ”de längst avancerade pacifisterna” instämt i behovet av en utredning – om än av skilda anledningar. Sensmoralen lød: ”Ehuru man kan säga, att här berörts en av tidens mest aktuella problem, blev resultatet av interpellationen, som vanligt intet.”⁸²⁹

Internationell socialistisk kvinnokonferens i Bryssel

Fredsfrågan präglade diskussionerna under den socialistiska internationalens kongress i Bryssel i augusti 1928, där Nelly Thüring var gästdelegerad.⁸³⁰ Vid den internationella socialistiska kvinnokonferensen 3–4 augusti, där hon ingick i den svenska delegationen, diskuterades särskilt "tendensen att vilja mobilisera kvinnorna i krigstid". Inledare var Dorota Kluszyńska, Polen, "som i ett temperamentsfullt anförande manade kvinnorna att fostra den nya generationen i en helt ny anda, så att den ej faller offer för krigspsykosen". En representant från Ungern slog fast "att hon var mot alla krig, även försvarskrig" och beskrev världsläget med liknelsen att det var som om "vi dansade på en vulkan".⁸³¹ I konferensens resolution om denna fråga anlades ett klassperspektiv på mobilisering av kvinnor:

Men kvinnornas mobilisering betyder också ett tvång över arbetareklassens kvinnor från borgarklassens sida, enär krigstjänstgöring från arbetarkvinnorna betyder ökade bördor och skyldigheter för dem utan att motsvarande fordringar på de borgerliga klassernas kvinnor kommer att uppställas.⁸³²

Här gjordes också en koppling mellan fredsarbete och kvinnors – eller mer specifikt mödrars – rösträtt. I ett sammanhang då flera länder införde kvinnlig rösträtt måste den, enligt resolutionen, "medvetet inriktas på att bana väg för fullständig avrustning".⁸³³ När det gällde denna fråga fanns skiljelinjer inom den internationella kvinnorörelsen som skulle bli allt skarpare under 1930-talets hårdnande politiska klimat.

Ordförande för kvinnokonferensen var österrikiska Adelheid Popp. Enligt Signe Vessmans referat hade konferensen samlat 105 ombud från 16 europeiska länder och Palestina – däremot fanns ingen representant från Amerika och inte heller för "österns folk".⁸³⁴ Utöver Vessman och Thüring ingick Ida Andersson, Signe Jakobsson, Olivia Nordgren och Sigrid Gillner-Ringenson i den svenska delegationen.⁸³⁵ En av huvudpunkterna på dagordningen var villkoren för kvinnors förvärvsarbete, med inledande tal av Gertrud Hanna

från Tyskland. Den antagna resolutionen krävde bland annat vilotid efter förlossning, åtta timmars arbetsdag och ”lön som ger kvinnorna möjlighet att leva som kulturmänniskor”.⁸³⁶ När det gällde vården av sjuka och gamla inledde Agnes Dollan från Storbritannien, som betonade statens ansvar på detta område. Sjukförsäkring och ökade satsningar på folkhälsa var andra krav som framfördes i resolutionen.⁸³⁷ Ett annat huvudtema, mödrars och barns förhållanden, inleddes av Susan Lawrence från Storbritannien och sedan lyfte ombuden från de olika länderna fram problem med spädbarnsdödlichkeit, att kvinnor dog i barnsäng och behovet av stöd till ogifta mödrar. I en gemensam resolution framfördes krav på bland annat förbättrad förlossningsvård, moderskapsunderstöd och att barn som fötts inom och utom äktenskapet skulle vara likställda.⁸³⁸ Något som däremot var svårare att enas i var abortfrågan, och därför gjordes ett separat uttalande om detta.

Representanter från Österrike och Polen hade varit pådrivande i att konferensen skulle göra ett uttalande för rätten till abort, medan representanter från Storbritannien och Danmark inte ville det. Lösningen blev att låta alla delegationer välja om de ville skriva under uttalandet om att det var förkastligt att bestraffa kvinnor som ”av fullt legitima skäl skulle önska undvika moderskap”. Den svenska delegationen tycks inte ha kunnat enas om en gemensam hållning, eftersom några av ombuden valde att skriva under personligen. En av dessa var Signe Vessman, som i sitt referat skriver: ”Från Sverige underskrevs resolutionen av enskilda, vilka ville bortse från att formuleringen ej fyllde deras krav, men ändock ville giva tillkänna att de vore ense med förslagsställarna om betydelsen att få denna lagstiftning humaniserad.” Förutom Vessman skrev även Olivia Nordgren och Sigrid Gillner-Ringenson under. Däremot återfinns varken Ida Johansson, Signe Jakobsson eller Nelly Thüring bland undertecknarna.⁸³⁹ I riksdagsdebatten 1927 hade Thüring uttalat att hon bara var för abort i undantagsfall. Detta uttalande gick längre: undertecknarna menade att abort inte bara var berättigat ”då den havande kvinnan genom en förlossning skulle anses vara i fara till liv eller hälsotillstånd”, utan också ”[d]å hennes ekonomiska existens äventyras genom att lägga hinder för hennes förvärvsarbete eller genom för-

svårandet att uppfostra de redan levande barnen som hotade genom familjens utökning med ytterligare flera barn eller i sådana fall då ett icke livsdugligt barn väntades”.⁸⁴⁰ Vad av detta som Thüring vände sig mot går inte att utläsa, men hon hade alltså en mer restriktiv hållning än några av de andra ledande inom kvinnoförbundet. I Sverige kom abortfrågan att uppmärksammas mer på 1930-talet och först 1938 antogs en lag som medgav abort i vissa fall.⁸⁴¹

Polarisering och partistrider

När Nelly Thüring kom hem från konferensen pågick en mycket polariserad valkampanj. Andrakammarvalet 1928 har gått till historien som ”kosackvalet”. Socialdemokraterna och kommunisterna hade ingått ett valsamarbete och ställde upp under den gemensamma beteckningen ”Arbetarepartiet”. Socialiseringstankarna från början av 1920-talet togs på nytt upp i valprogrammet. Ernst Wigforss hade lagt en motion om skärpt arvsbeskattning, vilket togs som ett tecken på att partiet hade radikaliserats sedan Hjalmar Branting hade gått bort. Högern kritiserade att socialdemokraterna hade gjort sig beroende av kommunisterna och varnade för ökat sovjetiskt och kommunistiskt inflytande i Sverige, och affischer framtagna av Nationella ungdomsförbundet anspelade på att ryska soldater kunde hota Sverige.⁸⁴²

Kännetecknande för denna valkampanj var också att kampanjmetoderna förnyades. Högerledaren Arvid Lindman gjorde en uppmärksam flygturné till Norrland. Bilar användes både för att sprida partiernas budskap genom högtalare och för att skjutsa väljare till vallokalerna. För första gången tog man fram valfilmer och radion började med valbevakning. Dessa tekniska innovationer innebar att fokus på partiledarna ökade. Några som syntes mycket i valrörelsen var Per Albin Hansson, partiordförande sedan kongressen tidigare samma år, och de frisinna ledare C. G. Ekman. Liberalernas ledare Eliel Löfgren blev inte nominerad i Stockholm, utan fick organisera sin egen kampanj. Karl Kilbom var upptagen av Kominterns världskongress i Moskva fram till mitten av augusti.⁸⁴³ Med nya sätt att nå ut till väljarna minskade vikten av traditionella talar-

turnéer, men kvinnoförbundet arrangerade ändå en rad sådana. Även om Nelly Thüring själv inte kandiderade till riksdagen deltog hon i valkampanjen, bland annat genom att resa runt och hålla valmöten i Västgöta-Dal-distriktet.⁸⁴⁴ På Göteborgsklubbens möte den 4 september 1928 höll hon föredrag om aktuella riksdagsfrågor inför valet och gav en rapport från Bryssel.⁸⁴⁵

Trots att tilltron till demokratin hade påverkats av de många minoritetsregeringarna under 1920-talet ökade valdeltagandet från 53 till 67 procent, mest bland kvinnor och landsbygdsbefolkning. Det höga valdeltagandet skulle kunna förklaras av att motsättningarna mellan partierna var stora, men möjligen också av de nya sätten att bedriva valkampanj. Högern gick kraftigt framåt: 29 procent av väljarna och 8 nya mandat. Socialdemokraterna gick tillbaka från 41 procent till 37 procent och tappade därmed 15 mandat.⁸⁴⁶ Bondeförbundets väljarstöd var oförändrat, medan både frisinnade, liberaler och SKP ökade. Efter valet bildade Arvid Lindman regering med Ernst Trygger som utrikesminister och Nils Wohlin som finansminister.⁸⁴⁷

Även denna gång valdes bara två socialdemokratiska kvinnor in i riksdagen, Agda Östlund och Olivia Nordgren. Detta trots att totalt 13 kvinnliga kandidater hade nominerats.⁸⁴⁸ Helt hade Nelly Thüring inte dragit sig tillbaka – den 18 september höll hon föredrag i Göteborgs kvinnoklubb med anledning av valresultatet och manade till fortsatt energiskt arbete.⁸⁴⁹ I kvinnoförbundets ledning rådde en viss förstämning. Det dåliga valresultatet skyllades till stor del på kvinnorna i den interna eftervalsanalysen. Redan hösten 1928 diskuterades en nedläggning av förbundet på nytt. Agda Östlund beklagade sig över bristande uppskattning från partiet. Även Signe Vessman var uppgiven och talade om att dra sig tillbaka när den kvinnliga ombudsmannen var tillsatt.⁸⁵⁰ Våren 1929 blev Hulda Flood anställd som partisekreterare med särskilt ansvar för att organisera kvinnorna.⁸⁵¹